

РОЛЬ МЕДИЧНОГО ПСИХОЛОГА У ДІАГНОСТИЧНИХ, ПСИХОКОРЕКЦІЙНИХ ТА РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАХОДАХ

У статті розглядаються теоретичні і методологічні аспекти медичної психології, а також роль медичного психолога у діагностичних, психокорекційних та реабілітаційних заходах.

Ключові слова: медична психологія, психокорекція, реабілітація.

В статье рассматриваются теоретические и методологические аспекты медицинской психологии, а также роль медицинского психолога в диагностических, психокоррекционных и реабилитационных мероприятиях.

Ключевые слова: медицинская психология, психокоррекция, реабилитация.

Високий динамізм соціально-технократичного розвитку сучасного суспільства, удосконалення інформаційних технологій, науково-технічні досягнення поряд з підвищенням якості життя обумовлюють зростання рівня психоемоційної напруги, ускладнення структури поведінки особистості, і, в остаточному підсумку, висувають жорсткі вимоги до інтегративної діяльності всіх процесів психічної сфери в цілому.

Структура зміни захворюваності свідчить, що в Україні в останні роки відзначається значний ріст психогенних за походженням, соматизованих, психосоматичних і нейросоматичних захворювань із хронічним перебігом, межових станів. Ці захворювання, незалежно від генезу, характеризуються розгорнутим психоемоційним симптомокомплексом з відповідними неврологічними, вегетативними і соматичними корелятами, що найчастіше приводить до їх необґрунтованої курації неврологами чи інтерністами.

Тому останнім часом зросла роль психологічних знань в медичній практиці та розвиток нової спеціальності – медичний психолог. Світовий досвід свідчить про те, що цілий ряд досягнень у різних галузях медицини обумовлений безпосередньою участю медичних психологів в удосконаленні лікувально-діагностичних і реабілітаційних процесів. Для більшості лікарів стала зрозумілою необхідність психологічної підготовки для ефективної допомоги пацієнтам з різними захворюваннями. Психологічна допомога пацієнтам терапевтичних та

хірургічних стаціонарів, участь психологів у інших формах лікарського втручання грають серйозну роль у профілактиці ускладнень захворювань, скороченні тривалості періоду відновлювання [1, с. 3].

Медична психологія як одна з основних прикладних галузей психології пов'язана з розвитком як самої психології, так і медицини, фізіології, біології, антропології. Її історія бере початок з античних часів, коли психологічні знання зароджувалися в надрах філософії і природознавства. Сьогодні медична психологія є самою популярною із прикладних галузей психологічної науки. Так, в Американській психологічній асоціації, найбільш численній і впливовій психологічній організації у світі, сім з восьми підрозділів займаються теоретичними і прикладними проблемами психічного здоров'я людей [6, с. 3-4].

Таким чином актуальним є розвиток сучасних підходів до пізнання людської особистості та виділення окремої галузі медичної психології, специфічним предметом якої є дослідження патологічних психічних станів і процесів, у тому числі й у їх соматичних проявах, з одного боку, і психологічних проявів і наслідків патологічних соматичних процесів і явищ – з іншої.

У нашій країні розвиток медичної психології тільки починається. Утворюються асоціації психологів, що сприяють консолідації фахівців для рішення організаційних, методичних і практичних проблем. Аналізуючи дослідження та публікації [1; 2; 3; 4; 5; 6] по даній темі було з'ясовано, що вже розроблені деякі теоретичні засади медичної психології, але ще недостатньо розроблені методологічні та практичні аспекти медичної психології. Тому **метою** дослідження стала розробка методологічних та практичних аспектів медичної психології, а завданнями з'ясування ролі медичного психолога у психокорекційних, психотерапевтичних і реабілітаційних заходах.

Засновником медичної психології вважається німецький психолог і філософ XIX ст. Р. Г. Лотце. На розвиток теоретичних засад світової та вітчизняної медичної психології вплинули роботи О. Р. Лурії, Л. С. Виготського, М. О. Бернштейна, П. К. Анохіна, К. К. Платонова, Б. В. Зейгарніка, Л. Ф. Бурлачка, В. М. Блейхера, Є. Д. Хомської [1, с. 8-9]. На становлення медичної психології також мали вплив дослідження з теорії і практики реабілітації, як системи діяльності, спрямованої на відновлення особистого і соціального статусу хворого (повного чи часткового) особливим методом, головний зміст якого складається в опосередкуванні через особистість лікувально-відновлювальних впливів і заходів.

Перспективними виявилися дослідження психосоматичних співвідношень шляхом використання методології психофізіологічного підходу. Значним внеском у розробку цієї методології явилися праці В. М. Бехтерева і В. Н. Мясищева. Представники цього напрямку задовго до виникнення концепції стресу фактично вивчали його

психофізіологічні і психосоматичні особливості, хоча й описували отримані результати в рамках інших понять.

Медична психологія – медична і, водночас, психологічна наука, спрямована на вирішення теоретичних та практичних завдань, пов'язана з підтриманням психологічного здоров'я населення, попередженням захворювань, діагностикою патологічних станів, психокорекції, формами впливу на процес одужання, з вирішенням багатьох питань експертизи, соціально-трудої реабілітації хворих людей, а також з вивченням психологічних особливостей професійної діяльності медичного працівника.

За визначенням ВАК України, медична психологія – це галузь науки, яка вивчає загальні й окремі психологічні закономірності змін і відновлювання психічної діяльності за різних патологічних станів, при аномаліях розвитку, дезадаптаціях, а також їх психодіагностику, психотерапію, психокорекцію, реабілітацію та психопрофілактику. Зміст напрямків досліджень медичної психології включає: етичні проблеми надання медичної допомоги; патопсихологія, нейропсихологія, психосоматика, психологія аномального онтогенезу та інволюції; психологічне консультування, психотерапія, психокорекція, психопрофілактика, психогігієна, судово-психологічна експертиза.

На думку академіка С. Д. Максименка медична психологія – це наука, яка вивчає психологічні особливості людей з різними захворюваннями, взаємини пацієнта і медичного працівника, методи та способи діагностики психічних відхилень, диференціації психологічних феноменів, психологічних синдромів і симптомів, психопрофілактичні, психокорекційні та психотерапевтичні способи допомоги пацієнтам, а також теоретичні аспекти психосоматичних і соматопсихологічних взаємовпливів. Суміжними психологічними дисциплінами до медичної психології є патопсихологія, нейропсихологія, психологія девіантної поведінки, психіатрія, психосоматична медицина [2, с. 13].

В.Д. Менделевич дає інше, більш широке визначення медичної психології: це наука, що вивчає психологічні особливості людей, які страждають на різні захворювання, методи і способи діагностики психічних відхилень, диференціацію психологічних феноменів та психопатологічних симптомів і синдромів, психологію взаємостосунків пацієнта і медичного працівника, психопрофілактичні, психокорекційні і психотерапевтичні способи допомоги пацієнтам, а також теоретичні аспекти психосоматичних і соматопсихічних взаємовпливів [3, с. 67].

В область дослідження медичної психології входить широкий комплекс психологічних закономірностей, зв'язаних з виникненням і перебігом хвороб, вплив тих чи інших захворювань на психіку людини, забезпеченням оптимальної системи оздоровчих впливів, характером відносин хворої людини з мікросоціальним оточенням. Інтенсивно розвиваються галузі медичної психології, зв'язані з психокорекційною

роботою: психогігієна, психофармакологія, психотерапія, психічна реабілітація.

Серед найважливіших проблем медичної психології – взаємодія психічних і соматичних (тілесних та фізіологічних) процесів при виникненні і розвитку хвороб, закономірності формування представлення про своє захворювання в хворого, вивчення динаміки усвідомлення хвороби, формування адекватних особистісних установок, зв'язаних з лікуванням, використання компенсаторних і захисних механізмів особистості в терапевтичних цілях, вивчення психологічного впливу лікувальних методів і засобів (медикаментів, процедур, клінічних і апаратурних досліджень, хірургічних втручань і ін.) з метою забезпечення їх максимального позитивного впливу на фізичний і психічний стан пацієнта. Істотне місце серед досліджуваних медичною психологією питань займають психологічні аспекти організації лікувального середовища (стаціонару, санаторію, поліклінік тощо), вивчення відносин хворих з родичами, персоналом і одного з одним. У комплексі проблем організації лікувальних заходів особливе значення має вивчення закономірностей психологічного впливу лікаря в ході проведення ним діагностичної, лікувальної, профілактичної роботи, раціональної побудови взаємин учасників лікувального процесу. Найважливішими питаннями медичної психології є: психотерапія, психогігієна і психопрофілактика [1; 3; 4].

Також медична психологія має й прикладні задачі – розробку принципів і методів психологічного дослідження в клініці, а також питання створення і вивчення психологічних методів впливу на психіку людини в лікувальних і профілактичних цілях. Це повинно знаходити висвітлення в діяльності різних ланок системи охорони здоров'я – позалікарняної служби і стаціонарів, санаторно-курортній справі, фармації, при підготовці медичних кадрів усіх рівнів, у дослідницькій роботі вчених, пов'язаної з медичними проблемами, в організації охорони здоров'я, гігієні і санітарії, медицині катастроф тощо. Медична психологія повинна розроблятися в зв'язку із задачами, що ставляться різними медичними дисциплінами.

Предметом вивчення медичної психології є особистість хворої людини в широкому змісті цього слова (різноманітні і глибокі порушення в психічній діяльності психічнохворих докладно вивчаються спеціальною наукою – психіатрією), медичний працівник, взаємини хворого і медичних працівників на різних етапах їхнього спілкування. При цьому різні суміжні проблеми розглядаються стосовно до основної задачі – наданню максимальної допомоги пацієнту, огороженню його від несприятливих впливів [1, с. 8].

Зростаюче значення медичної психології обумовило поширення її викладання у вищих навчальних закладах. У системі медичної освіти вона є однією з тих дисциплін, без яких немислима підготовка сучасного

лікаря широкого профілю, здатного як до дослідницької, так і до практичної роботи в галузі медицини, у сфері керування, у соціальних службах тощо. Допомога лікаря, який опанував медичну психологію дуже часто буває необхідна для діагностики і вироблення раціональних рекомендацій при лікуванні широкої гами захворювань, що кореняться в патологічних змінах у внутрішньому світі особистості. Вона завжди буває корисна для визначення диференційованих, враховуючих індивідуальні особливості пацієнтів, методик лікування, підвищуючи ефективність медичної допомоги в цілому.

Міждисциплінарний статус медичної психології робить цю дисципліну особливо чутливою до рішення основної теоретико-методологічної проблеми сучасної науки – проблеми "природи людини" як істоти біосоціальної по своїх зовнішніх проявах.

Психологія має справу з особливою реальністю – суб'єктивною, котра далеко не завжди збігається по змісту з реальністю, що існує незалежно від людини. Прийнято вважати, що психологія – це наука про психіку. Однак психіка – досить складне явище, у яке включаються декілька взаємозалежних, але різних по своїй природі областей: усвідомлювана суб'єктивна реальність, несвідомі психічні процеси, структура індивідуальних психічних властивостей, поведінка, що спостерігається зовні. Відповідно, психіку можна розглядати з різних точок зору: з боку математичних, фізичних, біохімічних, фізіологічних процесів або як соціокультурний, лінгвістичний феномен [5, с. 33-34].

Українські вченими виділяються 4 основні частини медичної психології: загальну психологію, клінічну психологію, психокорекцію та медичну етику і деонтологію [1, с. 6]. Також областю медичної психології у певній мірі є психологічна трудова експертиза, підрозділом якої є профорієнтація, профконсультація, профвідбір і працевлаштування інвалідів. Психологічна трудова експертиза в цілому є розділом самостійної галузі психології – психології праці. Медико-психологічна профорієнтація і профконсультація підлітків зв'язані з педіатрією і шкільною гігієною, також як у відношенні людей похилого віку – з геріатрією і психогігієною.

На сьогоднішній день успішно розвивається медична педагогіка – суміжна з медициною, психологією і педагогікою область. Її предметом служить навчання, виховання і лікування хворих дітей – дефектопедагогіка з галузями олігофрено-, сурдо- і тифлопедагогіки.

В зарубіжній медицині виділяються і деякі нові напрямки, що пов'язують медичну психологію з іншими дисциплінами. Такі, як:

- поведінкова медицина – міждисциплінарна науково-дослідна і прикладна галузь. У своєму підході до проблем здоров'я і хвороби орієнтується на біопсихосоціальну модель. Здійснюваний у її рамках синтез досягнень науки про поведінку і біомедичних наук покликаний

допомогти успішному рішенню проблеми здоров'я-хвороби і використанню цих досягнень у профілактиці, лікуванні і реабілітації.

- психологія здоров'я – науковий, психологічний і педагогічний внесок у профілактику й охорону здоров'я, запобігання і лікування хвороб, виявлення форм поведінки, що підвищують ризик захворювання, постановку діагнозу і виявлення причин порушення здоров'я, реабілітацію та удосконалювання системи охорони здоров'я.

- популяційна медицина – міждисциплінарна область дослідницької і практичної діяльності, що займається підвищенням загального рівня здоров'я населення (попередженням хвороб, продовженням життя, поліпшенням самопочуття) за допомогою суспільних заходів чи впливом на систему охорони здоров'я в цілому.

Поліпшення психологічної підготовки медичних кадрів позитивно позначилося на розвитку практичної охорони здоров'я. У багатьох лікувальних установах, насамперед у психіатричних і неврологічних клініках, створені й успішно працюють кабінети і відділення медичної психології. В особливо тісному співробітництві з медичною психологією розвиваються авіаційна, космічна й екстремальна медицина, що вимагає підвищеної уваги до внутрішнього світу особистості.

Сьогодні медичний психолог – це фахівець, в обов'язки якого входить як участь у психодіагностичних і психокорекційних заходах, так і в лікувальному процесі в цілому. В деяких клініках створюється "бригадна" модель надання медичної допомоги, що виникла спочатку в психотерапевтичній і психіатричній службах. Поступово ці принципи знаходять визнання й в інших областях охорони здоров'я, оскільки за ними майбутнє – більш високий рівень професійно і гуманістично орієнтованої медицини. У центрі бригади як функціональний підрозділ – лікар, що працює разом із психотерапевтом, клінічним психологом і фахівцем із соціальної роботи. Відповідно до біопсихосоціальної парадигми медицини, кожний з них виконує свій діагностичний, лікувальний і реабілітаційний план під керівництвом і в тісному співробітництві з лікарем [1, с. 7-9].

Завдання медичного психолога пов'язані з:

- роботою в закладах охорони здоров'я та соціального забезпечення, він може проводити консультативну та діагностичну роботу у клініках соматичних та психічних захворювань, в консультативних центрах здоров'я, реабілітаційних центрах, соціально-психологічних службах (служба сім'ї, телефон довіри тощо);

- організацією профорієнтаційної роботи (здійснювати професійний добір, профадаптацію, профнавчання, соціально-психологічне вивчення трудових колективів, дослідження причин плінності кадрів, травматизму, консультування тощо);

- викладанням психології в середніх та вищих навчальних закладах, виконанні функцій психолога-вихователя та психолога-консультанта в

середніх спеціальних школах та дошкільних закладах, виконанні обов'язків старшого лаборанта в психологічних лабораторіях вузів та науково-дослідних закладів, методиста-лаборанта на відповідних кафедрах, освітніх, виховних та трудовиправних закладах;

- роботою в сфері управління, обслуговування, підприємництва, органах місцевої влади, в якості психолога-консультанта, менеджера соціально-психологічної служби.

Медичний психолог може займатися:

- дослідженнями індивідуальних якостей клієнтів, визначенням впливу умов лікування на психіку і поведінку клієнтів, аналізом процесів лікування й психологічного стану людини під час лікування й реабілітації, психодіагностикою при різних соматичних і психічних захворюваннях;

- підготовкою рекомендацій і пропозицій щодо впровадження результатів медико-психологічних досліджень у практику медичних закладів, визначенням впливу середовища на нервово-психічне здоров'я клієнтів, здійсненням заходів клінічної та соціальної адаптації клієнтів;

- встановленням раціональних режимів праці та відпочинку медичних працівників, покращанням соціально-психологічного клімату, умов праці у клініках і лікарнях, контролем їх виконання, наданням рекомендацій щодо умов оптимального використання особистих трудових можливостей досліджуваних з урахуванням перспектив розвитку професійних здібностей; проведенням трудової адаптації медичних працівників;

- консультуванням керівників і спеціалістів з соціально-психологічних проблем управління і організації професійної діяльності;

- забезпеченням проведення досліджень у галузі психології, підготовкою науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності лікування і реабілітації, проведенням наукової і педагогічної роботи в галузі психології;

- вивченням та узагальненням досягнень вітчизняної і зарубіжної теорії і практики в галузі психології, соціології і медичної психології;

- проведенням професійного відбору, професійної орієнтації призовників і військово-психологічної експертизи;

- проведенням судово-психологічних експертиз; судових психолого-психіатричних експертиз, психологічного експерименту [4, с. 99-102].

До медичних психологів звертаються також хворі із соматичними симптомокомплексами, які виникають при взаємодії психічних і соматичних чинників – так званими психосоматичними розладами. Саме вони на сьогодні мають важливе значення для фінансової політики охорони здоров'я: на лікування пацієнтів із психосоматичними проявами у світі витрачається близько 20 % усіх коштів, які виділяються на охорону здоров'я. Частота таких розладів досить висока і коливається серед усього населення від 15 до 50 %. В амбулаторній

загальномедичній практиці ці порушення зустрічаються у 30-57 % пацієнтів, у терапевтичних стаціонарах – у 65 % хворих. Різноманітний спектр психосоматичних розладів поєднує спільна ознака – сполучення порушень психічної і соматичної сфери і пов'язані з цим особливості медичного обслуговування хворих, яке передбачає тісну взаємодію психіатрів, психотерапевтів, медичних психологів і лікарів загального профілю. Така допомога має здійснюватися в медичних установах загального типу або у спеціалізованих психосоматичних клініках. Базисним напрямком у лікуванні таких хворих є психотерапія і психокорекція, а допоміжним – медикаментозна терапія [4; 5].

З огляду на різноманіття клінічних проявів і часту наявність коморбідної патології терапія у таких випадках повинна бути комплексною, індивідуальною, а не шаблонною. Тому все більшого визнання отримує модель інтегрованої медичної допомоги у вигляді тісного співробітництва консультанта-психіатра, психотерапевта, медичного психолога і лікаря загальної практики.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

1. В Україні медична психологія є медичною і водночас психологічною наукою, яка вивчає загальні й окремі психологічні закономірності змін і відновлювання психічної діяльності за різних патологічних станів, при аномаліях розвитку та дезадаптаціях і їх психодіагностику, психотерапію, психокорекцію, реабілітацію та психопрофілактику.

2. Завдання медичного психолога пов'язані з підтриманням психологічного здоров'я населення, попередженням захворювань, діагностикою патологічних станів, психокорекцією, формами впливу на процес одужання, з вирішенням багатьох питань експертизи, соціально-трудової реабілітації хворих людей, а також з вивченням психологічних особливостей професійної діяльності медичного працівника.

3. Медична психологія має сприяти не тільки покращенню необхідних контактів із хворими, швидшому і найбільш повному одужанню, але й запобіганню хворобам, охороні здоров'я, вихованню гармонійної особистості. Цій тематиці будуть присвячені наші наступні розвідки.

Список використаних джерел

1. Вітенко І.В. Медична психологія / за ред. І.С. Вітенко, І.Д. Спіріної. – Дніпропетровськ: Дніпро, 2008. – 200 с.
2. Максименко С.Д. Медична психологія / за ред. С.Д. Максименка, М.В.Папучі. – К.: Ніжин: Видво НДУ, 2007. – 157 с.
3. Менделевич В.Д. Клиническая и медицинская психология: Практическое руководство / В. М. Менделевич. – М.: МЕДпресс, 2008. – 592 с.

4. Михайлов Б. В. Стратегічні шляхи розвитку психотерапії та медичної психології в Україні / Б. В. Михайлов, С. І. Табачников, Н. О. Марута та ін. // Українській медичний альманах. – 2004. – Т. 7. – № 4 (додаток). – С. 99–102.
5. Табачников С. І. Актуальний стан та перспективи психотерапії та медичної психології в Україні / С. І. Табачников, Б. В. Михайлов, Н. О. Марута // Форум психіатрії та психотерапії. – 2004. – Т. 5. – Спец. випуск. – С. 34–40.
6. Kessler R. Across the great divide: Introduction to the special issue on psychology in medicine / Kessler R. // Journal of Clinical Psychology. – №3 (65). – 2009. – P. 1-4.

The article discusses the theoretical and methodological aspects of clinical psychology and the role of diagnostic clinical psychologist, psycho and rehabilitation events.

Keywords: medical psychology, psychological correction, rehabilitation.

Отримано 10.6.2013

УДК 159.947.5 : 371.3

Л.С. Кравчук

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ – СКЛАДОВА ФІЗИЧНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ІНТЕГРОВАНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті доведено ефективність впливу фізичного виховання на здоров'я студентської молоді на сучасному етапі. Визначені і проаналізовані пріоритетні мотиви до занять фізичною культурою, відношенню до власного здоров'я і потребою у заняттях фізичною культурою і спортом. відношення оточуючого середовища студента до занять фізичним вихованням і спортом в цілому позитивне, особисте ставлення до свого здоров'я та здорового способу життя у більшій кількості студентів позитивне і більша частина студентів визначилася в тому, що фізичне виховання особливо заняття у спеціальних медичних групах сприяє покращенню фізичного стану здоров'я, зменшення психо-емоційного напруження, сприяє підвищенню розумової працездатності, служить підвищеним рівнем мотивації до здорового способу життя.